

”Denne Damp og denne Susen...” Teknik och naturvetenskap hos H.C. Andersen

Ivo Holmqvist

”Vi reise” heter det symboliska inledningskapitlet i H.C. Andersens märkliga bok *I Sverrig* (1851). Det handlar om storken, svalan och måsarna som drar in över Sverige: ”Sæt dig paa min Ryg!” säger storken (den uppmaningen kan mycket väl ha varit den tändande gnistan för Selma Lagerlöf när hon skickade iväg sin odåga Nils Holgersson från Västra Vemmenhög på hans underbara resa genom Sverige, och till självbesinning). Men inte bara i det fiktiva var H.C. Andersen en av sin tids stora resenärer. Han blev bekant med Fredrika Bremer när hon steg på hans målarångare under den första resan i Sverige 1837, och vänskapen höll i sig. Liksom hon var han en globetrotter fast han aldrig kom till den nya världen annat än i fantasin. I sin sverigebok föreställer han sig ett ”Poesiens Californien”, varom mera nedan. Han var en orolig själ, kanske en nomad. I det liksom i andra stycken var Johannes V. Jensen hans arvtagare, och Harry Martinson en besläktad ande: alla tre rörde de på sig så fort tillfälle gavs.

Han trivdes bra bland naturvetare på båda sidor av Sundet. Den store H.C. Ørsted blev med tiden en av hans nära vänner, vars *Aanden i Naturen* låg bakom mycket av vad han skrev. Honom hade han tenterat för då han överårig tog studenten vid Köpenhamns universitet. Den gången hade han varit helt renons på kunskap om elektromagnetismen, men det var kanske inte så underligt, den hade Ørsted själv upptäckt bara tio år tidigare. En lundastudent

hyllade honom efter den andra sverigeresan som varade en sommarmånad 1839. I den lilla kalendern *Hertha, svensk-dansk nytårsgåva*, som kom det året, fanns en lätt devot dikt, ”Till H.C. Andersen med hans porträt, på Oscarsdagen 1839”. Den var skriven av botanikern Nils Lilja, som så småningom blev klockare i det mellanskånska Billinge, som författade en ofta använd skånsk flora liksom senare den mycket spridda *Menniskan*, där han – likt en Falstaff, fakir – samlade sin tids encyklopediska vetande om detta omfattande ämne.

H.C. Andersens tredje resa över Sundet blev bara veckolång men utvecklade sig genast till ett triumftåg. Vid påsken 1840 tog han ångbåten till Malmö och sedan häst och vagn till Lund. Där möttes han av studenternas jubel, serenader och applåder. På långfredagen den 17 april harangerade honom Bernhard Cronholm, docent i kemi, publicist, mycket aktiv inom studentkåren och inblandad i en hel rad olika aktiviteter. Slutklämman i hans tal till den danske gästen – som var välkänd men ännu inte riktigt hade blivit en celebritet – refererades med många underordnade satser i Malmö Nya Allehanda, hans egen tidning som senare uppgick i Sydsvenskan:

Andersen tilhører som Digter ikke blot Danmark, men hele Europa, og den Hylding, som den svenske Ungdom, ved Sveriges søndre Universitet, bragte ham, turde vel – saa haabe vi – gjøre den Braad uskadelig, hvormed Smaalighed og Misundelse i hans eget Fædreland søger

at gjøre hans Laurbær til en Tornekrannds (som H.C. Andersen återger det i *Mitt Livs Eventyr*).

Om lundabesöket hade varit alltigenom lyckat, han hade haft svårt att hålla glädjetårarna tillbaka, så var det snålare och surare på hemmaplan. I detta avseende hade tidningsartikeln inte överdrivit. Han fick stå ut med både småaktighet och missunnsamhet. Det framgår inte minst av en utstuderat elak replik i Johan Ludvig Heibergs pjäs *En Sjæl efter Døden*. Bakgrunden var att pjäser av H.C. Andersen spelades på två Köpenhamnsscener samtidigt, dels *Mulatten* (som hade uppskattats i både Stockholm och Malmö), dels *Maurerpigen*. Den framgången blev för mycket för Heiberg. Själen som gläder sig åt att Andersen nu var erkänd får ett bornerat svar av Mefistofeles: ”Hvorfor ikke her som andre Steder?! Alt længe skinnit hans Berømmelse Måne/ Over hele det store Kongerige Skaane...” Den andra pjäsen blev ett fiasko, bland annat för att Johan Ludvigs hustru Johanne Luise (hon hette Pätges den gången när hon och Hans Christian var unga och oerfarna i Kongens By) inte, som författaren hade hoppats, var intresserad av att åta sig huvudrollen.

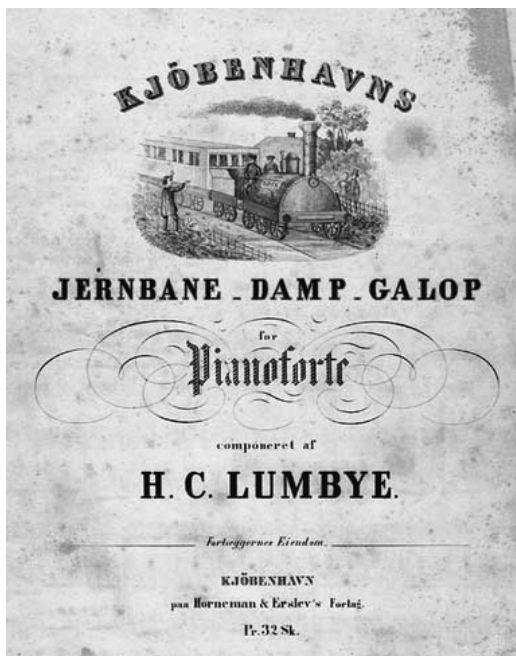
Efter detta debâcle fann Andersen för gott att avvika till utlandet, hans beprövade strategi i trängda lägen. På hösten samma år som han hade hyllats i Lund begav han sig ner på kontinenten, där han kunde andas friare. Med stor entusiasm skildrade han i flera varv en teknisk uppfinning som skulle underlätta hans vidare peregrinationer. I dagboksanteckningen för den 10 november 1840 beskriver han vad som hände: ”Igaar da vi foer ud af Braunsschweig [hans ortografi var alltid en smula egensinnig] saae jeg for første Gang en Dampvogn, dog kun Røgen”, och han förundrades över farten på detta ångmaskinsmonster som han iakttog på betryggande avstånd: ”det saae ud, som en Raket der i lige Linie susede hen ad Marken.” Och så fortsätter han, med den nyfrälstes iver:

H.C. Andersen 1847. Ur *Märchen meines Lebens ohne Dichtung. Eine Skizze von H.C. Andersen. Erster Theil*. Leipzig. Verlag von Carl P. Lorck 1847. Foto: Lars Bjørnsten Kilde.

Idag prøvede jeg det nu selv; – Nu har jeg en Forestilling om at Jorden dreier sig, tæt ved mig bevægede Græs og Ager sig som det snurrende Rokkehjul, kun de fjærneste Gjenstande syntes at beholde deres sedvanlige Ro. Nu kan jeg tænke mig Trækfuglenes Flugt, således de lade Byerne efter sig. Det var som om den ene By laae tæt ved den anden. Det har noget ret trolddomsagtigt ved sig.

Han var inte ensam om sin teknikberusning ens så här tidigt i järnvägens barndom. Fyra år senare målade Turner sin bekanta *Rain, Steam and Speed*, där ångloket störtar fram över järnvägsbron med en sådan svindlande hastighet att omgivningarna bara anas i ett impressionistiskt färgdis. Bland tonsättarna skrev den udda fransmannen Charles-Valentin Alkan (han dog på ovanligt vis, begravd i sina folianter när en hylla i hans bibliotek föll över honom) samma år 1844 sitt pianostycke opus 27, *Le chemin de fer*, där han tacksamt tar tillvara både tågets rytm och ångvisslans tjut. Och H.C. Andersens landsman H.C. Lumbye komponerade vid den här tiden inte bara cham-

pagnegalopper och annan festlig musik för Tivoli. 1847 trycktes hans *Kjöbenhavns Jernbane-Damp-Galop* för pianoforte, med ett vackert litograferat lok på omslaget. Båda styckena är småputtrig programmusik, det skulle dröja ett bra tag innan Arthur Honeggers amerikanska diesellok med många fler hästkrafter svepte fram i *Pacific 231* (eller för den delen Harry Warrens *Chattanooga*).

Som så ofta hos H.C. Andersen återbrukades dagboksanteckningen nästan genast. 1842 kom den innehållsrika reseskildringen *En Digtars Bazar*, med kapitel om Tyskland, Italien, Grekland, Orienten och en avslutande Donaufärd. Några av de första sidorna handlar om en konsert som Franz Liszt gav i Hamburg. Liszts virtuositet vid flygeln väckte en beundran hos H.C. Andersen som smittade av sig på allt tekniskt i en ny tidsålder:

Vor Tidsalder er ikke længer Phantasien og Følelsen, den er Forstandens, den tekniske Færdighed i enhver Kunst og i enhver Haandtering er nu en almindelig Betingelse for deres Udøvelse ... Alt Technisk, saavel det Materielle, som det Aandelige er i vor Tid i sin højeste

Udvikling, vor Tid erholder herved en Flugt, selv i de døde Masser!

Därpå följer i boken ett storslaget kapitel om ”Jernbanen” som inleds pedagogiskt: ”Da mange af mine Læsere ikke have seet en Jernbane, vil jeg først see at give disse et Begreb om en saadan.” Det gör han så, vältaligt och entusiastiskt, och med många detaljer som också gäller de stora stationerna på kontinenten:

Jeg vil ikke nægte, at jeg havde forud en Fornemmelse, som jeg vil kalde Jernbane-Feber, og denne var paa sit Høieste, da jeg traadte ind i den storartede Bygning, hvorfra Vognrækken kører ud. Her var en Trængsel af Reisende, en Løben med Kufferter og Natsække, en Susen og Surren af Maskinet, som Dampen væltede ud af.

Och han ryser vid tanken på de olyckor som kan tänkas hända när en vagn välter, armar och ben bräcks, tåget springer i luften eller trycks ihop vid en sammanstötning – ”men jeg troer, at det kun er første Gang, man tænker derpaa”. Om han hade hållit fast vid den tanken så hade han kanske skrivit ett eventyr som liknat Thomas Manns novell *Das Eisenbahnunglück*.

Det moderna järnvägsbyggandet fick också sin hyllning i ett av hans eventyr, det som heter *Et Stykke Perlesnor* vars första avdelning trycktes i december 1856, samma år som de första korta järnvägssträckningarna byggdes i Sverige, mellan Malmö och Lund, och mellan Nora och Ervalla. Snöret hos H.C. Andersen är järnvägslinjen från Köpenhamn till Korsør, som visserligen inte var så mycket att komma med, det erkänner han inledningsvis utifrån sina kontinentaleuropeiska erfarenheter. Men järnvägsnätet är viktigt, sägs det aningen sentimentalt, det leder till (och från) hemmets härd, ”ja, tidt er det kun en enkelt Gaard, et lille Huus, skjult mellem grønne Hækker, et Punkt, der flyver hen idet Banetoget jager forbi”. Så är motsatserna uppställda: å ena sidan det jordnära och rotfasta, å andra sidan tåget som jagar förbi, och i förlängningen den

gamla invanda och trygga lunken mot den nya och lockande fartfyllda dynamiken.

De olika pärlorna på detta snöre är provinstäderna vars kulturhistoriska anknytning han nogsnamt noterar. I historiens senare del skärps kontrasterna mellan då och nu när Bedstemoder berättar om hur det var förr, i den antedeluvianska tid då ångmaskinerna ännu inte fanns. Då kunde man möjligen hoppas komma till huvudstaden en gång i livet, inte mer. Och så skildras en sådan sällsynt resa, med en inledning lika idyllisk som de första raderna i sagan om den fula ankungen: ”Veiret var dejligt, Fuglene sang, Alt var Fornøielse, man glemte, at det var en lang, svær Vei til Nyborg...” Det tar en rundlig tid att komma över Stora Bält, dimman lägrar sig, och när man framåt natten har nått Korsør så har man bara hunnit futtiga fyrtio kilometer på ett helt dygn. Den gången tog resan till Köpenhamn tre dagar, nu tre timmar.

”I kunne nu flyve til Italien ligesaa hurtigt som vi vare om at reise til Kjøbenhavn!” konstaterar berättelsens Bedstemoder. Bortsett från hetsigheten låter det som när Jean drar upp tidtabellen ur bakfickan och läser högt för Fröken Julie om huvudstråken ner genom Europa, där de ska sätta upp hotell på Rivieran och hon ska salta räkningarna: ”Genast, med nästa tåg! – vi äro i Malmö klockan sex och trettio; Hamburg åtta och fyrtio i morgon tidigt; Frankfurt–Basel en dag, och i Como genom Gotthardsbanan om, låt mig se, tre dar. Tre dar!” Det är helt i Andersens anda. När Strindberg gör resan i andra riktningen är det lika suggestivt, som ses i inledningen till *Sömngångarnätter*: ”Rasslande natt-tåg rycker mig fram över skånska slätten...” Hos hans samtida Vilhelm Ekelund på väg norrut från ett Berlin där bokarna inte var ljusa är det genast dystrare: ”En vissling; tåget sätter/ åter i gång. Mot sakta mörknande kväll jag/ färdas vänlös.”

En sådan järnvägspessimism låg inte för Andersen. Dock är Bedstemoder för gammal för att dra nytta av den nya uppfinningen.

Snart ska hon fara till himlen, och för den resan behövs inga tåg. Hursomhelst höll H. C. Andersens teknikintresse i sig, om än hans inställning var ambivalent. *Vanddråben* från 1847 är ett av hans kortaste eventyr, av ungefär samma längd som *Prinsessan på ärten* eller Anakreon-varianten *Den uartige Dreng*. De tre berättelserna visar bredden i denna genre, en blandform som var stadd i ständig förändring och utveckling. *Vanddråben* är en moralitet om den gamle mannen som i sitt förstoringsglas ser trängseln av liv och död i en droppe vatten: ”Nei hvor det kriblede og krablede der! alle de tusinde Smaadyr hoppede og sprang, trak i hverandre og aad af hverandre.” Det ser ut som en hel stad där alla är nakna och springer om varandra. De som är överst dras ner, de undre ska upp, den som är för lång kapas (som hos värdshusvärden Prokrustes), och den som är deformerad med en knopp bakom örat bits ihjäl.

”Det er overordentligt moersomt!” sägs det sardoniskt. Ett troll på besök får låna förstoringsglaset och vet genast vad detta är för sorts kannibalism: modernt storstadsliv i Köpenhamn eller någon annan metropol. H.C. Andersen hade hämtat historien från en roman av E. Bulwer Lytton, där det handlar om infusionsdjur under mikroskopet. Man kan kanske läsa in både en civilisationskritik och en swiftsk misantropi i denna negativa variant av tanken om den stora och den lilla världen hos Blake, ”to see a world in a grain of sand”. Möjligen finns också en ansats till miljömedvetenhet i kolerans tid. Men eventyret slutar neutralt med den gamle mannens lakoniska konstaterande: ”Det er Grøftevand!” Lorenz Frølich, en av de båda klassiska illustratörerna till Andersens sagor – den andre var den tidigt döde Vilhelm Pedersen – har gjort intressanta skisser till *Vanddråben*, med ett myller av groteskerier inte olik Hieronymus Bosch. De kom dock aldrig till användning.

De flesta kapitlen i den säregna boken *I Sverrig* från 1851 går tillbaka på H.C. Ander-

sens fjärde sverigeresa under sommaren två år tidigare, då han antecknade flitigt i sin dagbok. Intresset för den nya tiden är också här påfallande, både i de stycken som summerar hans upplevelser av modern industri, och i de mera teoretiska betraktelserna. Cellfängelset i Mariestad är ”en velbygget Maskine”, och när han kommer till Trollhättan blir han imponerad av de åtta nya slussarna. På Motala Verkstad ser han för första gången propellern till ett ångfartyg (i stället för de vanliga skovlarna på sidan) och blir både förtjust och förskräckt: ”Maskiner gik, det var som stod jeg ved et sjælløst mægtigt levende Uhyre.” Den notisen är från midsommardagen 1849, flera decennier före Viktor Rydbergs *Den nya Grottesången*. Andersen besökte Rydberg i Göteborg, fast först under sin sjätte och sista sverigeresa på väg till Kristiania 1871, fyra år före sin död. Att han var kluven i sin inställning till ångkraftens välsignelser framgår av det namn han ger den, med ett lån från Adolf Törneros: *Blodlös*.

Inför vattenmassorna i Älvkarleby som får hjulen att snurra heter det lyriskt: ”Der var Liv og Røre! Møllehjulene gik, svære Bjælker bleve gjennemsavede, Jern smedet paa Amboltet, og Alt ved Vandets Kraft!” När han kommer till Falu koppargruva återberättar han historien om Fet-Mats, den omkomne gruvarbetaren vars lik blev funnet och togs upp ur djupet många år senare, välbevarat tack vare kopparvitriolen. Den historien, som också E.T.A. Hoffmann drog nytta av i sin *Die Bergwerke zu Falun*, blir till en melankolisk betraktelse över tidens gång:

Ingen kjendte ham; da traadte en gammel Kone til, og brast i Graad; den Døde var hendes Brudgom, som for ni og fyretyve Aar siden var forsvundet; hun stod rynket og gammel, han var ung, som da de sidste Gang mødtes.

I Dannemora träffar han en skåning som tar turistandet som en plikt och motvilligt låter sig hissas ner i det avgrundsdjupa schaktet:

”Man maa jo, naar man først eer her!” sagde han. ”Det er det Kjedelige ved at reise, at man skal see Alting; man kan jo ikke være andet bekjendt! det er jo en Skam for En, naar man kommer hjem, og da ikke har seet Alting, hvad de Andre spørge om!”

Så samvetsgrann var inte H.C. Andersen, han avstod från djupet och lät i stället sin fantasi fylla ut luckorna. Bokens mest framåtblickande kapitel är det sista, om ”Poesiens Californien”, som pläderar för att vetenskapen ska ges större plats i litteraturen. Kalifornien var högaktuellt detta år då alla forty-niners störtade iväg till de nyupptäckta guldfälten. Den ruschen överför H.C. Andersen till sitt eget område – diktaren ska gräva sitt guld i naturvetenskaperna: ”Ja, i Videnskabene ligger Poesiens Californien!” Han pläderar inte för lärodikter som versifierar vetenskapliga upptäckter, men han vill att vetenskapens solljus ska genomtränga diktaren, så att han inser hur mikrokosmos hänger samman med makrokosmos: ”med klart Øie skal han opfatte Sandheden og Harmonien i det Smaa og i det uendeligt Store”. Sedan följer, kanske med en sidoblick på *Vanddråben* och en blinkning åt Ørsted, denna iakttagelse över livets mångfald:

Hvilken Eventyr-Verden kan ikke oprulle under Mikroskopet, naar vi deri overføre vor Menneskeverden; Elektromagnetismen kan blive en Livsenstraad i nye Lystspil og Romaner...

En annan av vetenskapens giganter kommer till synes i det korta sedelärande eventyret *Æblet* från 1857, fast hans namn får vi veta först med det allra sista ordet. Det är en underfundig historia om pojken och flickan i England som delar på ett äpple, planterar en kärna, vattnar och ser den gro. Bara en av dem får uppleva att det spirar till ett träd:

Planten blev større og større, den blev et heelt lille Træ, Aar for Aar større, men den lille Pige saae det ikke blomstre, for Herren kaldte hende bort fra Jorden.

Men pojken som har läshuvud växer till sig i ålder och visdom. Plantan sätts i jorden utanför huset, ”ogsaa den kom ud i Verden for at der kunde blive noget af den”. Till hösten bär trädet ett par äpplen medan gräset gror över flickans grav. Hos pojken, som lämnat hemmet, växer samtidigt starka tankar bakom pannan. Huset säljs, och en ny väg dras tätt intill trädet, ”der stod det uden Læ, rusket og knækket”. Till sist finns bara ett äpple kvar, och så snart det faller blir trädets saga all. Då kommer en äldre man förbi, förstås han som en gång som pojke planterade kärnan, och en vindfläkt ordnar resten:

Guds Tanker – det, som vi kalde Naturkræfter – Verdens Gaaden vilde han løse – en sagte Luftning rørte Træets Blade – Guds Aande svævede og svæver over det Hele – Æblet faldt fra Træet – Tyngdens Love løste et Problem, det var Newton.

Det är en tillämpning av programmet i tjugonde kapitlet av *I Sverrig*, H.C. Andersens ”Prædiken i Naturen” om tro och vetenskap som också är hans förslag till lösning på teodicéproblemet. Där bekänner han att ”jeg ser den forunderlige, uendelige Guds Forstand i Verdens hele Bygning, i det smaa og det store” och vidare: ”Just ved at vandre med aabne Øine paa Videnskabens Vei see vi Forkyndelsens Herlighed.” Det ligger i linje både med den linneanska traditionen (han besökte förstås Linnés Hammarby när han var i Uppsala) och med panteismen hos Johan Olof Wallin i psalmen *Var är den Vän som överallt jag söker?* ”Jag ser hans spår, varhelst en kraft sig röjer, / en blomma doftar och ett ax sig böjer. / Uti den suck jag drar, den luft jag andas, / hans kärlek blandas.” Just de raderna reciterar den åldrade läkaren Isak Borg på väg till sitt hedersdoktorat i Lund (spelad av Viktor Sjöström) i Ingmar Bergmans *Smultronstället*. Han får mothugg av en valpig läkarstudents omogna ateism – H.C. Andersen skulle ha lett overseende.

Ett träd och dess ande står också i centrum för ett äventyr som skrevs tio år senare, det framgår redan av titeln: *Dryaden*. 1867 hade H.C. Andersen besökt den stora *Exposition universelle* på Marsfältet i Paris, exercisplatsen som drygt tjugo år senare skulle ge plats åt en teknisk märkvärdighet man hade unnat honom att bevittna, Gustave Eiffels torn av stål balkar. Men det fanns mycket nog att imponeras över på denna världsutställning. (Johannes V. Jensen var lika entusiastisk som Andersen när han rapporterade från den i Paris 1900.) Eventyret andas kulturoptimism även om det går lika illa för Dryaden som för Den lille Havfrue, när båda lämnar sitt naturliga element, den ena av nyfikenhet, den andra av kärlek. Uppslaget fick Andersen när han från sitt hotellfönster såg hur vissna träd togs bort från torgets plantering och nya planterades, inkörda från landet. Så är det också i berättelsen där en kastanj drömmer om att få uppleva storstaden, efter att först ha fått en duvning i fransk historia av byprästen som läser högt för barnen i dess skugga. Dryaden inne i trädet blickar längtansfullt mot storstadens ljus:

I al den vxlende Tid saae Dryaden hen mod den Kant hvor hver Aften og Nat, fjernt i Synkredsen, Paris lyste som en straalende Taage. Ud fra den fløi Locomotiv ved Locomotiv, det ene Banetog ved det andet, efter det andet, susende, brusende, og det paa alle Tider; ved Aften og Midnat, ved Morgen og hele den lyse Dag kom Togene, og fra hver og ind i hver stimlede det fra alle Verdens Lande med Mennesker; et nyt Verdens-Under havde kaldt dem til Paris.

Så summeras skilda nationella paviljongers märkvärdigheter, och inflödet av besökare från all världens hörn som kommer med ångfartyg längs Seinen, med spårvagnar och omnibussar. Prästen och Dryaden har sett den vackra Mari lämna byn för storstaden, och återvända i granna kläder. Hur hon har kommit sig upp i världen förstår prästen och läsaren utan att det behöver sägas på raderna (”Prenez garde aux enfants!” som det heter i

historien om fjädern som blev till många höror). Storstadssexualiteten är ett antytt tema, kopplat till Dryadens syndafall. Men det avskräcker inte Dryaden som längtar sig fri från sin trädhamn: ”Jeg kommer derhen til Byernes By!” jublar hon, ”Livet begynder, svulmer som Skyen, ingen veed hvor den farer hen!” Carpe diem: hon tar tillfället i akt och flyger ”downtown, where all the lights are bright”. Där får hon bevittna underverken i detta nutida Babylon, bland dem de stora kloakerna. En kvinna räds att stiga ner i underjorden, men hennes teknikfixerade man reagerar som skåningen i Dannemora: ”’Og reise hjem’, sagde Manden, ’tage fra Paris uden at have seet det Mærkeligste, det egentlige Nutids Underværk, blevet til ved en eneste Mands Kløgt og Vilie!’” (den kloke och viljestarke var ingenjören Eugène Bellegrand). Tack vare kloakerna ”groer nu Sundhed og Leveaar op til Tusinder og Tusinder der oppe! vor Tid er Fremskridtets Tid med al dens Velsignelse”. Men i djupet bor också råttorna som längtar tillbaka till talgljusens romantiska tid, bortom gas och fotogen.

H.C. Andersen kan tyckas stå helt på den moderna tidens sida, men det finns en vacklan inlagd i historien, och det är svårt att bli klok på berättarens hållning. I en essä om den jylländska industristaden Silkeborg – där han var bekant med ägarna till en papperskvarn – låter H.C. Andersen teknik, natur och kultur samsas i skön förening. Men för den nyfikna Dryaden går det illa. Hon har likt Askungen kort tid på sig, och när hon längtar efter frisk luft och solens strålar så förmenas hon dem: ”Dryaden følte en Angest, som Qvinden, der i Badet har overskaaret Pulsaaren, og forbløder, men i sin Forbløden ønsker endnu at leve.” Men det är för sent: ”Din længsel og din Lyst rev Dig op med Rod fra din gudgivne Plads. Det blev dit Fordærv, stakkels Dryade!” Trots denna bistra moral om att man bör bli vid sin läst blir slutorden en bejakelse av vår tid, ”Eventyrets store vidunderlige Tid”. Det handlar om den

moderna människans rotlöshet – men lotusen, blomman utan rot, är en positiv symbol hos H.C. Andersen.

Utställningsbesökarna kan också gå ner i en dykarklocka varifrån de kan skåda ut i havsdjupet:

Vandet trykkede mod de tykke Glasvægge, uden om og oven over. Polyperne, favnelange, smidige, aalebugtende, bævende, levende Tarme, Arme, grebe fat, løftede sig, groede fast til Havbunden ... Tykke, fede Suder gloede med dumme Øine mod Glasvæggene; de vidste, at de vare paa Pariser-Udstillingen...

H.C. Andersen kostar på sig en självvironisk släng när han låter fiskarna veta vad en skribent är: en sorts bläckfisk i människoskepnad. Hela detta havsmenageri i kombination med ännu en teknisk nymodighet återkommer i en historia som trycktes i *Illustreret Tidende* 1871 (och översattes till svenska av August Strindberg sex år därpå): *Den store Søslange*. Det är historien om den stora havsålen utan ände som fiskarna, sniglarna och allt som kryper på ”havsens bund” försöker förena med sin havsbild: ”Hvad var det dog for en Ting? Ja det ved vi! det var den store, milelange Telegraftov, Menneskene sænkede mellem Europa og Amerika.”

Den 4.350 kilometer (2.700 miles) långa transatlantiska telegrafkabeln mellan Irland och Newfoundland hade man försökt lägga ner 1857 men först 1866 lyckades denna ingenjörsbedrift. Redan 1872 togs den ur tjänst, men då hade H.C. Andersen alltså hunnit skriva sin historia som slutar i en på samma gång fornnordisk och biblisk apoteos av ytterligare en av den nya tidens märkvärdiga uppfinningar:

Dybest nede strækker sig Slangen, en Velsignelsens Midgårdsorm, der bider i sin Hale, idet den omslutter Jorden; Fisk og Krybdyr løber med Panden imod, de forstår dog ikke den Ting ovenfra: Menneskehedens tankefyldte, i alle Sprog forkyndende og dog lydløse Kundskabsslange på godt og ondt, den vidunderligste af Havets Vidundere, vor Tids *den store Søslange*.

När hundraårsdagen av H.C. Andersens födelse firades den 2 april 1905 – då hade han varit död i trettio år – skrev August Strindberg en artikel om honom som fyllde en spalt i Henrik Cavlings köpenhamnsavis Politiken. Han mindes den gång då han 24 år gammal tubbades av en förläggare att ta sig an de Andersens Sagor som inte hade hunnit försvenskas då översättaren Karl Johan Backman plötsligt avlidit.

Disse Eventyr var lidt prosaiske, men et af dem var morsomt, det hed ’Den store Søslinge’ og handlede om Telegrafkablet i Atlanterhavet og om Fiskenes Grublen over denne ny Fisk ’som der ikke var nogen. Ende paa’. Det var godt fundet paa, og det mindes jeg endnu.

Strindberg hade ett särskilt skäl att minnas den finurliga berättelse som ”heksmesteren” Andersen hade skrivit: han författade själv en variant av den i sin saga *Stora grusharpan*.

Den sista anhalten i denna snitseljakt på H.C. Andersens teknikintresse och framtidsvisioner får bli hans hymn till *Det nye Aarhundredes Musa*, skriven 1861 men föregripen långt tidigare. I ett brev till Henriette Hanck 1838 efterlyste han den som kunde göra sig till tolk för den nya tiden.

Vor Tidsalder har endnu ikke fundet sin Digter! men naar fremtræder han? og hvor? Han maa skildre Naturen, som Wassington [så stavade han] Irwing gjør det; begribe Tidsaldrene, som Walter Skott kunde det, syngte, som Byron og dog være udsprungen af vor Tid som Heine. O, hvor mon denne Poesiens Messias fødes!

Kände han sig själv kallad? Ja och nej. Några citat ur detta eventyr ger en antydning om hur han tänkte sig föreningen av natur och kultur, poesi och teknik:

Midt i vor travle maskinbrusende Tid er hun saaledes allerede født, hun, det nye Aarhundredes Musa ... I vor store Nutids Fabrik er hun født, hvor Dampen øver sin Kraft, hvor Mester *Blodløs* og hans Svende slide Dag

og Nat ... Phantasien mægtige Svaneham er hendes Pragt og Styrke, Videnskaben vævede den, ’*Urkræfterne*’ gav den Svingkraft... Naar oprinder Poesiens nye Aarhundrede? Naar skal Musaen kjendes? Naar skal hun høres? En deilig Foraars-Morgen kommer hun paa Locomotivets Drage brusende gennem Tunneler og over Viaducter, eller hen over det bløde, stærke Hav, paa den pustende Delphin, eller gennem Luften paa *Montgolfiers* Fugl ... hendes Sang i Vers og Prosa vil være *kort, klar, rig!*

Den sagan slutar med en profetia lika dunkel som Valans, om den framtid då den kinesiska muren faller för Europas järnvägar, när två kulturströmmar möts, när de gamla gudarna dör (visserligen de norröna, inte Nietzsches!) och allt strålar samman ”indestluttet i Ordets Kapsel, svømmer paa Evighedens Strøm som Lotus-Blomst, og siger os, at de alle ere og vare Kjød af vort Kjød, i forskjellig Klædning...” Slutradernas offertanke är också den svårtolkad, i bilden av maskarnas tankehymn som hörs från

Ormen, der under Plovjernet skæres over, idet et nyt Foraar lyser og Ploven skærer Furer, skærer os Orme sønder, for at Velsignelsen kan groe for den kommende nye Slægt.

Vem tog över stafetten och blev det nya århundradets diktare? På hemmaplan kanske Johannes V. Jensen, ute i Europa (åtminstone vad gäller teknikberusningen) Jules Verne. Själv förmådde Andersen bara delvis förverkliga sin grandiosa vision. H.C. Andersen-kännaren Johan de Mylius har liknat honom vid Moses på Sinai berg eller den ensamme vandraren på Caspar David Friedrichs målning, han som från sin alptopp blickar in i molntöcknet.

Ivo Holmqvist, Professor, Fil.dr

Vakgroep Scandinavistiek en Noord-Europakunde
Universiteit Gent

Litteratur

- Andersen, H.C. 1990: *H.C. Andersens Eventyr*. Kritisk udgivet efter de originale Eventyrhæfter med Varianter ved Erik Dal og Kommentar ved Erling Nielsen. I–VII. 1963–1990. København: Hans Reitzels forlag.
- Andersen, H.C. 2003: *I Sverrig*. Tekstudgivelse, efterskrift og noter ved Mogens Brøndsted. Danske Klassikere. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/ Borgen.
- Borup Jensen, Thorkild 2004: *H.C. Andersens Eventyr i billeder, en illustrationshistorie*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. (Här finns Lorenz Frølich's utkast till Vanddråben-illustrationerna återgivna.)
- Depenbrock, Heike & Detering, Heinrich 1993: "Poesie und industrielles Zeitalter in H.C. Andersens 'I Sverrig'" . I: *Andersen og Verden*. Indlæg fra den første internationale H.C. Andersen-konference, redigeret af Johan de Mylius, Aage Jørgensen og Viggo Hjørnager Pedersen. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Jørgensen, Aage 2005: H.C. Andersen zwischen Verwurzelung und Modernität, unter besonderer Berücksichtigung des Märchens "Dryaden". *Fabula*, Bd. 46:1, 2005.
- Møller, Kristian Langdal 1968: *H.C. Andersen. Strejfflys over hans Liv og hans Digting*. Helsingør: Poul A. Andersens Forlag.

SUMMARY**"Steam and Speed..."**

Hans Christian Andersen was a well-travelled author. In a November 1840 diary entry he recorded his first experience in Germany of steam-driven trains, notes which two years later made their way into *En Digters Bazar* (most recently translated as "A Visit to Germany, Italy and Malta, 1840–1841"). His fourth journey to Sweden, in 1849, resulted in an 1851 book in which he not only recorded his experiences of Swedish technology, like the sluices in Trollhättan, the mechanical industries at Motala, and the copper mines at Falun, but also proposed a new poetics in which literature would merge with science. This programme made its way into some

of his tales, his *Eventyr*, six of which are touched on here: "The Drop of Water" with its sardonic focus on microcosmic life, the apotheosis of railways in "A String of Pearls", "The Dryad" and its exploitation of the 1867 Paris World Exhibition, the Newton portrait in "The Apple" (which has not been translated into English), the transatlantic telecommunication by cable in "The Great Sea Serpent", and finally his vision in "The New Century's Goddess" of a new age to come in which the poet has to interest himself in science and technical innovations.